

meg — és sajnos többször — a legesetlenebbül lomposkodnak. Egy-mással balkézre házasított szólamai, az egész mondatkonstrukcióról lefityegő, szintaktikai-szólukszakadt mondatrészei néha elrettentő példái a stillomposságnak.

Vajjon mi volt az oka mindeme kiegyensúlyozatlanságnak? Vajjon magát fegyelmezni nem tudó vérmérséklete-e, vagy pedig tanultságának hézagossága? Amit mi, a vele együtt élő nemzedék tudunk róla, abból az elsöre is bátran következtethetünk, de az utánunk jövő generáció, amely csak könyveiből ítélhet, alkalmasint erősebben kombinációba veszi a másodikat. Ha nem is fog művészembertől elsősorban tudományos képzettséget követelni, mégis meghökken majd az orvos-tudományba kontárkodó naivságai és az afféle historiai botlásai miatt, hogy Bethlen Gábort és Mária Teréziát szinte egymás kortársaivá tette (*A császárkisasszony* a *Novella* című kötetben), vagy hogy II. Endre magyar király szentföldi háborúját a gyermekek kereszteshadjáratával zavarta össze (*Tanulmányfejek az Apró regények* című kötetben). E nemzedék alkalmasint vallomásszerűnek fogja találni egyik novellájának (*A szent tisztaság*) e sorait: „Egy nagyot játszottam; egy jót aludtam, semmit se tanultam és — író lettem.“ (*Imre herceg* című gyűjtemény.)

Mi azonban mielőtt még a historiai értékelésnek adjuk át e tagadhatatlanul érdekes író, próbáljuk megállapítani, hogy vajjon a mi nagyon is közeli szemléletünk szerint, hozott-e a magyar irodalomnak formában vagy tartalomban valami újat.

Regényeiben teljesen az újabb magyar regényírás megformáló módjához csatlakozik. Egyszálú, novelisztikus alkotások ezek, szemben a régi magyar regénynek szélesebb és kényelmesebben kanyargó kompozíciójával. E modort Bródy újabb formamegoldásokkal nem gazdagította, s ez új alapszkémát nem differenciálta tovább. Novellái a rajzai szűkülő modern novellaformát követik, s ezen a téren legfeljebb ügyes tanítvány volt, néha még az sem. Rajzai gyakran híjjával vannak ama művészi, majdnem balladaszerű kompozíciónak, amelynek legkülönb. mestere Petelei István volt. Enemű mű-

veiben Bródy igen sokszor megelégszik a pusztá *vázlattal*, sőt néha még ennél is kevesebbrel: rajzainak tekintélyes csoportja szélesebb epikai témáknak csupán kivonataként hat. Tárcaelbeszéléseiben formailag több sikerült darab van, de Herceg Ferencnek vagy Gárdonyinak artistikus komponáló módjával, a lényegest villámgyorsan meglátó és e parányi keretbe művészien sűrítő képességével nem versenyez.

Színpadai alkotásaiban valamivel szorosabb a kompozíció. Igaz, hogy itt már maga a forma is nagyobb műgondra kényszeríti az író, Bródy színdarabjaiban van érdekesség, van valami színpadismeret, és a szembe-feszülő erők összerobbantása néha sikerült is. *A dada* két első felvonása elég erőteljes, megoldása azonban erőltetett. *Tímár Liza* egész problémája igen csinált, de az összeütközés frappáns. *A tanítónő* a magyar vidékkel szemben rosszindulatúan igazságtalan, s egy-két alakjában a torzítástól sem riad vissza a szerző, de drámai alapgondolata, a szerelmek szembeállításai és egymásratalálása színpadilag értékes és érdekes. *A medikus* azonban hanyagul odavetett jelenetek egymásutánja, a *Királyidyllek* ciklusa lírává foszlik szét, a *Lyon Lea* pedig semmi más, mint háborús aktualitás, afféle kisigényű színpadis revue.

De ha formában nem is köszönhet sokat a magyar irodalom Bródynak, problémafelvetésének merészségében mégis vannak érdemei. Tagadhatatlanul keresett e téren is, de egyes érdekesebb, ízig-vérig modern bonyodalmakat néha eleven szemmel látott meg, s a vele egyívású írói nemzedék tekintetét is sok új dolog meglátására nyitotta rá. Kár, hogy problémafelvetésének ez újszerűsége nem szövetkezett harmónikusabb és fegyelmezettebb fantáziával, hogy nem társult hozzá műgond és erősebb megformáló képesség. Az irodalmi témakör kiszélesítésében megnyilatkozó jelentőségét azonban az is bátran elismerheti, aki a sírja körül felhangzó túlzó hírlapi magasztalástól kissé megcsömörlött.

Galamb Sándor.

Tagányi Károly. Neve majdnem ismeretlenül hangzik a nagyközönség előtt. Most halála a szomorú alkalom arra, hogy arról az igen

soká pótolhatatlan veszteségről beszéljünk, amely elmúlásával a magyar tudományt érte.

A hatvanhatéves tudós munkássága 1879 óta az Országos Levéltár keretében folyt le, s főképpen annak a kütförásaiből táplálkozott. Hivatali pályáján, nemrég történt nyugalombavonulásáig a főlevéltárosi állásba emelkedett. Heraldikai és genealogiai dolgozatai után szülőföldjéhez (Nyitra városához) való vonzalma Nyitra vármegye helyneveinek nyelvészet-történeti fejtegetésére indította. Ez vezette át a település- és közigazgatás-, különösen pedig a gazdaságtörténet területére. E körökbe vágó működésének főbb mozzanatai 1894 és 1905 között: „A földközösség története Magyarországon“, „Megyei önkormányzatunk keletkezése“, „Szolnok-Doboka vármegye monographiája“, továbbá a „Magyar Erdészeti Oklevéltár“ kiadása és a „Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle“ szerkesztése. Néhány évi szünet után a Magyar Nyelv című folyóirat 1913-i kötetében az Árpád-kori magyar határvédelemről szóló „Gyepű és gyepűelve“ című dolgozata munkásságának újabb szakaszát vezette be: a jog- és társadalomtörténeti tanulmányokét. Ez irányú tevékenységének gyümölcseit leginkább az Erdélyi Lászlóval a Történelmi Szemle 1914–1916-i kötetiben folytatott széleskörű és sok helyütt szenvedélyes hangú vitája érlelte meg. Az utolsó években a hazai néprajz egyik kevésbé ismert területének: a magyar szokásjog emlékeinek felkutatásával és rendszerezésével foglalkozott. A hazai élő jogszokások gyűjtésére vonatkozó fejtegetéseinek egy részét újabban bocsátotta közre a Magyar Néprajzi Társaság. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának és a Szent István-Akadémiának. A Néprajzi Társaság új, termékenyebb korszakának a megindulása az ő pár éves elnöki vezetéséhez fűződik.

Elmondhatjuk róla, hogy valóban a tudományért élt a tudománynak. Túlzott önkritikája, a mások kritikájával szemben tanúsított rendkívüli érzékenysége visszatartották attól, hogy mással, mint minden tekintetben tökéletes művel lépjen a nyilvánosság elé. Az egyeztetésnek gyakran ellentálló adatai fölös bő-

sége szintén nem egyszer bátorságát szegte, hogy egyik-másik problémára nézve véleményt alkosson vagy éppen nyilvánítson. Alapjában a magának dolgozó tudós típusához tartozott, mint ahogy az életben is aggodalmasan tartózkodó, a közszerepléstől visszavonuló egyéniség volt. Így több mint négy évtizedes munkásságának csak aránylag igen csekély töredéke hathatott tudományunk fejlődésére, ennek szerfölött nagy kárára.

Tagányi nálunk szinte a legújabb időkig meglehetősen elszigetelt képviselője az igazi modern történetírásnak. Őt elsősorban a történelemnek nem felületi jelenségei: az események vagy külsőségek érdeklik, amint nem elégszik meg a hullámok térfogatának megmérésével, játékok lerajzolásával az a kutató, aki az Óceán titokzatos erőit akarja megfejteni. A történelem az ő szemében nem pusztán harc, politika, diplomácia és genealogia, hanem bizonyos természeti föltételek közé jutott emberi közösségek szellemi és anyagi evolúciója. Tisztában van azzal, hogy az emberi közösségek szervezetei, az intézmények nem térben, de még kevésbé időben elhatárolt testek, hanem életfolyamatok hordozói. Nem zárkózik el az asztrológus miszticizmusával bizonyos évszámok közé, és nem szorítkozik az evolúciónak csupán arra a fázisára, amelyben a történelmi képződmény jellemző formái a legszembetűnőbbek vagy — mondjuk — a legtükéletesebbek. A fejlődést mindig egészben fogja fel: az első csírák megfogalmazásától a már elhalt szervezetből kiszakadt végső sejtek elenyésztéig. Éles szemmel fogja fel az elszórt adatokban felbukkanó tények kapcsolatát. Látja, hogy az egyéni mikép tágul általánossá, az alkalmi mikép állandósul szokássá, majd törvényé, joggá, társadalmi intézménnyé, később pedig mikép fejlődik vissza fokozatosan valami értelmetlenül furcsa formalitássá.

Fejtegetései során lépten-nyomon beigazolódik, hogy a történelmi élet mennyire nem hagyja magát beleerőltetni némely tudós fókben megörögzött fogalmi sablonokba. Hiszen például ami a XI. században a magángazdálkodás körébe tartozott, az két-három századnak adatszerűen kimutatható evolúciója után egyik legnyilvánvalóbb közjogi alakulat-

ként tűnik fel. Tehát ha egy letűnt élet emlékeit, régmúlt századok történelmi anyagát egy másik kor gazdasági, jogi és társadalmi viszonyaiból elvont elmélet formáiba gyűjtjük, vagy ezek mintájára értelmezzük, akkor csak többé-kevésbé tetszetős logikai játékot űzünk, amely igen kevés hasznot hajt, sőt hamis útra terel és eltávolít az igazságtól. Tagányi elvszerűen ment ettől a hibától. Mindamelllett néha — különösen az Erdélyi Lászlóval folytatott vitájának hevétől elragadtatva — megfélemedezik arról, hogy a középkor társadalmi viszonyai többnyire majdnem teljesen cseppfolyós halmazállapotúak, s ezért könnyen fölveszik annak az edénynek, fogalmi sablónnak az alakját, amelyikbe éppen beleöntik, viszont éppoly könnyen túl is áradnak rajta. Azonban, hogy Árpád-kori társadalomtörténetünk rendkívül bonyolult kérdései között kezdünk tisztán látni, azt főképpen e tollharc folyamán végzett kétoldalú rendszerezésnek köszönhetjük.

Legelső tudományos próbatételeiből kibontakozva, fő hivatásul az ősi magyar gazdasági, jogi és társadalmi élet földérintését tekintette. De történetünk ilyen vonatkozású mozzanatainak magyarázata végett páratlanul széles körben, önmegtadásig aprólékos lelkiismeretességgel búvárolta át az egész magyar történelmi fejlődést, valamint a kapcsolatba hozható egyéb történelmek adatkészletét és szakirodalmát. Azonkívül, hogy központi problémáit minél tökéletesebben tisztázhassa, figyelemmel kísérte a történelem határtudományainak mind-egyikét; azokat, amelyek már rendszerbe alakultak, meg azokat is, amelyek még csak a rendszereződés útján vannak.

Amihez csak nyúlt, abból anyagot és szempontot merített. És mindaz, ami tanulmányai eredményei közül időnként a világ elé került, messze távlatokat nyitott egész sereg történelmi tudományág területén.

Legjellemzőbb e tekintetben a ha-

zai jogszokásokról szóló főtémilitett műve, tudományos törekvései-nek ez a legérettebb megnyilatkozása. A hazai és külföldi történelem, jogtörténet, társadalomtudomány, közgazdaságtan, nyelvészet együttesen ontják neki az anyagot egy olyan alap fölépítéséhez, amelyiken a legbiztosabb és legalkalmasabb megfigyelő pontokból fűkészheti át néprajzunknak egyik terra incognitáját. Elő jogszokásaink gyűjtését akarja előkészíteni: a megíratlan, céltudatosan nem rendszerezett, szabatosan nem formulázott jogszokásokét, jogi szer-tartásokét és jelképeket, melyek a magasabb műveltség következtében változékonyabb felsőbb társadalmi osztályokból réges-régen kiszorultak, de az alsó néprétegeknél szinte öntudatlanul, pusztán az ősi megszokás erejénél fogva öröklődnek át nemzedékről nemzedékre.

A szók, kifejezések és egyéb nyelvi alakulatok egész raja világosodik meg Tagányi adatai és történelmi értelmezései nyomán. Azért a nyelvtudomány művelői és kedvelői is mindig a legnagyobb érdeklődéssel fogadták Tagányi dolgozatait. Kalauzolásával nagyban hozzájárult ahhoz is, hogy az újabb nyelvész-nemzedék mind rendszeresebben aknázza ki a történelmi forrásokat és a nyelvtörténelmi kérdések tisztázásánál állandóan számbaveszi a történelmi tudományok megállapításait vagy föltevéseit. Viszont ugyan-csak az övé az úttörés érdeme abban a tekintetben, hogy történelmi tudományunk szintén egyre jobban megbecsüli a nyelvtudomány eredményeit, és a maga módszertani szempontjai közé szervesen beilleszti a nyelvtudomány tanulságait.

De általában is a magyar történettudomány további haladásának egyik legfőbb biztosítéka, hogy újabb történetíróinknak egy száma és hivatottságra nézve jelentékeny csoportja Tagányit vallja mesterének, és tőle módszerben, szempontokban, problémákban egyaránt irányt és ösztönzést nyert.

Pais Dezső.